

S. 193–230.

11. Filutowicz A. Hodowla odmian buraka cukrowego o owocach jednonasiennych / A.Filutowicz // Billetin Instytutu Hodowlii Aklimatyzacji Roslin. – 1959. – Nr. 2–3.

12. Margara J. Problèmes que pose l'amélioration de la betterave sucrière en France / J.Margara // Annales de l'amélioration de plantes. – AJNRA, 1954. – IV, № 2.

13. Savitsky V.F. A genetic study of monogerm and multigerm characters in beets / V. F. Savitsky // Proceeding Amer. Soc. Sugar Beet Technol. – 1952. – V. 7. – P. 331–338.

14. Thowsend C.O. Monogerm sugar beets / C.O. Thowsend // The Journ. of Heredity. – 1916. – VIII.

References

1. Balkov I.Ja. Jak bulo stvoreno pershyj u sviti odnonasinnij sort cukrovij burjakiv / I.Ja. Balkov // Cukrovi burjaky. – K., 2011. – № 6. – S. 15–16.

2. Varshavs'kyj B.Ja. Odnonasinni cukrovi burjaky i nova tehnologija i'h vyroshhuvannja / B.Ja. Varshavs'kyj // Odnonasinni cukrovi burjaky i tehnologija i'h vyroshhuvannja. – K., 1961. – S. 37–41.

3. Gerdes G. Razvitija, sostojanie rabot i celi selekcii saharnoj svekly na odnosemjannost' v GDR / G.Gerdes // Puti povyshenija produktivnosti odnosemjannoj saharnoj svekly. – K., 1958. – S. 176–187.

4. Lisnevych L.O. Istorychni priorytety stvorennja odnonasinnij cukrovij burjakiv ukrai'ns'kymy ta amerykans'kymy vchenymy / L.O. Lisnevych // Cukrovi burjaky. – K., 2012. – № 5. – S. 20–21.

5. Manzhelij I.I. Odnosemjannaja sahar'naja svekla v zarubezhnyh stranah / I.I. Manzhelij // Odnosemjannaja sahar'naja svekla: sb. st. / pod red. I.I. Manzhelija. – Moskva, 1960. – S. 116–122.

6. Steglik V. O rabotah po odnosemjannoj saharnoj svekle v Českoslovačii / V.Steglik // Odnosemjannaja sahar'naja svekla: sb. st. / pod red. I.I. Manzhelija. – Moskva, 1960. – S. 83–85.

7. Filjutovich A. Rezul'taty selekcii odnosemjannoj saharnoj svekly v Pol'she / A.Filjutovich // Puti povyshenija produktivnosti odnosemjannoj saharnoj svekly. – K., 1958. – S. 152–158.

8. Fjurst. O rabotah po odnosemjannoj saharnoj svekle v German'skoj demokratičeskoj respublike / Fjurst // Odnosemjannaja sahar'naja svekla: sb. st. / pod red. I.I. Manzhelija. – Moskva, 1960. – S. 86–88.

9. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F. 5122. – Op. 2. – Spr. 144.

10. Barocka K.H. Die "einzelfrüchtigen" Arten der Gattung Beta L. im Hinblick auf ihre möglich Verwendung zur Einkreuzung in Beta vulgaris L. subsp. vulgaris / K.H. Barocka // Züchter. – 1959. – B.29, № 5. – S. 193–230.

11. Filutowicz A. Hodowla odmian buraka cukrowego o owocach jednonasiennych / A.Filutowicz // Billetin Instytutu Hodowlii Aklimatyzacji Roslin. – 1959. – Nr. 2–3.

12. Margara J. Problèmes que pose l'amélioration de la betterave sucrière en France / J.Margara // Annales de l'amélioration de plantes. – AJNRA, 1954. – IV, № 2.

13. Savitsky V.F. A genetic study of monogerm and multigerm characters in beets / V.F. Savitsky // Proceeding Amer. Soc. Sugar Beet Technol. – 1952. – V. 7. – P. 331–338.

14. Thowsend C.O. Monogerm sugar beets / C.O. Thowsend // The Journ. of Heredity. – 1916. – VIII.

Yevtushyk R. V., postgraduate of the National scientific agricultural library of NAAS (Ukraine, Kyiv), golovchik.roman@rambler.ru

Historical analysis of foreign scientists research of sugar beet breeding for monogerm in the first half of the XX century

Considered research activities and contribute towards foreign breeders developing new varieties of monogerm sugar beet in the first half of the twentieth century. The features of the work of scientists in the study of nature monogerm sugar beet and specificity using different methods in the form of sustainable monogerm sugar beet.

Keywords: monogerm sugar beet, in-suit method, variety, seed segment.

Евтушик Р. В., аспирант, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Украина, Киев), golovchik.roman@rambler.ru

Исторический анализ научной деятельности иностранных ученых в селекции сахарной свеклы на односемянность (первая половина XX в.)

Рассмотрена научная деятельность и вклад иностранных селекционеров в создания новых односемянных сортов сахарной свеклы в первой половине XX в. Проанализированы особенности работы ученых в изучении природы односемянной сахарной свеклы и специфику использования различных методов при формировании устойчивой формы однострочковой свеклы.

Збірник наукових праць "Гілея: науковий вісник"

Ключевые слова: односемянная сахарная свекла, инсуйт метод, сорт, селекционированные семена.

* * *

УДК 636.083:001:924

Рішко М. М.
офіцер Головного командного центру Збройних Сил
України (Україна, Київ), rishko@ukr.net

ПРОФЕСОР І. В. СМІРНОВ – ОРГАНІЗАТОР ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ

Автором узагальнено внесок відомого вченого, доктора біологічних наук, професора І.В. Смирнова у розроблення теоретичних і методологічних основ вітчизняної племінної справи. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкій джерельній базі, основу якої становлять архівні документи. Доведено, що завдяки розробленню методу довготривалого зберігання сперми сільськогосподарських тварин, проведено реорганізацію вітчизняної племінної справи у тваринництві, укрупнено станції штучного осіменіння, забезпечено концентрацію цінних плідників та їх ефективне використання у селекційному процесі. Наведено аналіз наукових розробок вченого та визначено їх місце у системі великомасштабної селекції у тваринництві.

Ключові слова: племінна справа, біотехнологія відтворення, штучне осіменіння, тваринництво, дослідна справа.

Основу теорії вітчизняної племінної справи становить вчення про відтворення сільськогосподарських тварин, яке ґрунтується на раціональній організації використання кращих племінних плідників, розробленні методів оцінки, розбавлення і зберігання живчиків, а також технології штучного осіменіння сільськогосподарських тварин. У розвитку біології відтворення сільськогосподарських тварин визначальний внесок належить талановитому вченому, розробнику методу довготривалого зберігання сперми ссавців, професору І.В. Смирнову. Його фундаментальне відкриття явища збереження повноцінної спадкової інформації в глибоко заморожених живчиках сільськогосподарських плідників сприяло розвитку нового напрямку досліджень у теорії і практиці селекції тварин, розробленню біологічних аспектів їхнього розведення і відтворення, генетичних прийомів оцінки плідників за фенотипом і генотипом, оптимізації чисельності потомства певних генотипів у популяції.

Попередніми дослідниками відтворено окремі аспекти наукової діяльності І.В. Смирнова, узагальнено деякі наукові напрями, розроблені його зусиллями [1; 2; 4–6; 13]. Однак до цього часу не проведено комплексної оцінки його творчого внеску у розвиток вчення про відтворення сільськогосподарських тварин, що стало передумовою інтенсивної розбудови вітчизняної племінної справи, і поставлено за мету даного дослідження.

Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та джерелознавчий методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

За результатами дослідження, І.В. Смирнов розпочав досліди з глибокого охолодження сперми сільськогосподарських тварин у 1947 р. Навчаючись в аспірантурі Всесоюзного науково-дослідного інституту тваринництва, за ініціативи його наукового керівника, професора В.К. Милованова провів дисертаційне дослідження на тему "Збереження сперми

сільськогосподарських тварин на основі глибокого охолодження”. Учений поставив за мету: з’ясувати можливість збереження сперми плідників сільськогосподарських тварин при температурах твердої вуглекислоти, рідкого кисню та рідкого азоту; розробити метод її глибокого заморожування; вивчити запліднювальну здатність живчиків при осіменінні самок такою спермою.

В кінці 40-х років І.В. Смирнов розробив методику швидкого заморожування сперми у фольгових пакетах об’ємом 0,05–0,2 мл. На першому етапі досліджень, проведених в лабораторії штучного осіменіння Всесоюзного науково-дослідного інституту тваринництва, основним об’єктом його дослідів було сім’я кролів. У їх результаті вдалося знайти спосіб, за якого 10–30% живчиків кроля переносили глибоке охолодження до температури від -78°C до -196°C . При цьому відсоток клітин, що оживали, не знижувався навіть при 15-добовому зберіганні сперми в рідкому кристалі [7].

На другому етапі вчений провів досліди з осіменіння кролиць живчиками, що підлягали глибокому охолодженню. Найбільш важливим був факт отримання потомства при осіменінні кролиць живчиками, що зберігалися тривалий час у рідкому кисню і твердій вуглекислоті, при цьому відсоток запліднюваності у всіх серіях дослідів був досить високим, а кількість мертвонароджених кроленят не перевищувала середні цифри, отримані при звичайному осіменінні [7].

При зберіганні живчиків у рідкому кисню тривалість перебування в ньому від кількох хвилин до 15 діб практично не відображалася на відсотку запліднення, а число кроленят у посліді виявилось меншим при тривалому строку збереження. Спостереження за кроленятами, яке здійснювалося до 4–6-місячного віку, а в окремих випадках до двох років, показало, що вони росли і розвивалися без будь-яких відхилень від норми. Їх середня жива маса на 25–30% перевершувала середню живу масу їх батьків у відповідному віці. За весь час спостережень не було виявлено ніяких порушень у строках досягнення статевої зрілості [8].

Частина статево зрілих молодих самок була спарована з молодими самцями і дала нормальне потомство. Деякі з цих самок до кінця досліджень дали по 4–5 окотів. У кількох випадках було отримано друге і третє “заморожене” потомство: молодих самок, отриманих від осіменіння охолодженими живчиками, осіменяли знову сім’ям, що підлягало глибокому охолодженню, і одержали від них нормальне потомство. Цими даними вперше доведено можливість отримання досить високого відсотка запліднень (від 33 до 100) і нормального приплоду від кролиць, осіменених живчиками, що були глибоко охолоджені впродовж тривалих строків (до 32 діб) [9].

На основі розробок ученого проводилася напружена робота із запровадження глибокого заморожування сперми у виробництво. З цією метою він часто зустрічався з виробничниками на лекціях, у господарствах; ініціював організацію курсів техніків штучного осіменіння.

Для зростання ефективності технічних можливостей штучного осіменіння сільськогосподарських тварин з 1958 р. розпочали удосконалення організаційної структури племінної справи. Зроблене І.В. Смирновим

відкриття невідомої раніше властивості сперматозоїдів зберігати біологічну повноцінність і генетичну інформацію після заморожування та давати повноцінний приплід радикально змінило як теоретичні основи, так і технологію організації селекційно-племінної роботи. Розпочали будувати крупні міжрайонні, обласні та державні племінні станції (нинішні племінні підприємства), заморожувати сперму від кращих плідників, що забезпечило швидке поліпшення існуючих та виведення нових спеціалізованих порід сільськогосподарських тварин, насамперед, великої рогатої худоби та овець. Торгівля глибокозамороженою спермою видатних плідників сільськогосподарських тварин набула глобального масштабу.

Слід охарактеризувати зміни, що відбулися у племінній справі в УРСР цього періоду. Так, до 1958 р. основу її організаційної структури складали племінні радгоспи, державні племінні розплідники, які обслуговували племінні ферми, кооперативні сільськогосподарські організації та парувальні пункти. Вони підпорядковувалися союзним та республіканським міністерствам сільського господарства, м’ясної, молочної та харчової промисловості.

За умов укрупнення господарств, широкого запровадження штучного осіменіння виникла потреба у реорганізації основ племінної справи. У зв’язку з цим за постановою Ради Міністрів СРСР “О мерах по дальнейшему улучшению племенного дела и искусственного осеменения в животноводстве” (березень 1958 р.) та відповідною Постановою Ради Міністрів УРСР на базі колишніх державних племінних розплідників та державних заводських конюшень було сформовано 57 державних станцій по племінній роботі і штучному осіменінню сільськогосподарських тварин (2–3 на кожену область), які здійснювали поглиблену племінну роботу в напрямі підвищення продуктивних і породних ознак худоби, створення нових високопродуктивних порід, вирощування племінного молодняка, проведення штучного осіменіння. До їхніх обов’язків також віднесено координацію роботи інших племінних господарств, розташованих у зоні діяльності, організацію щорічного бонітування худоби з метою визначення племінної цінності та добору кращих плідників [10, арк. 65].

Створено 420 державних і міжколгоспних станцій зі штучного осіменіння, основне завдання яких полягало в організації та проведенні заходів масового поліпшення породних і продуктивних ознак худоби в господарствах усіх категорій. Деякі з них функціонували як самостійні інстанції, інші підпорядковувалися племінним заводам, радгоспам, дослідним господарствам, учбовим і науковим установам [3].

На базі кращих племінних радгоспів, племінних колгоспних ферм та експериментальних господарств науково-дослідних і учбових сільськогосподарських установ організовано 65 державних та колгоспних племінних заводів, діяльність яких спрямовувалася на вдосконалення існуючих та створення нових ліній і родин, порід та порідних груп; вирощування цінного елітного молодняка. У племінних заводах було зосереджено найбільш продуктивну худобу республіки [3].

У 1959 р. на базі Головного управління племінних радгоспів і Українського тресту кінних заводів Міністерства сільського господарства УРСР (постанова Ради Міністрів УРСР № 1808 від 24 грудня 1958 р.) створено Республіканський трест племінних заводів [11, арк. 4]. На нього, як на одну із головних координуючих структур у системі вітчизняної племінної справи, покладалося виконання таких завдань та функцій: проведення племінної роботи з удосконалення існуючих порід; виведення нових порід сільськогосподарських тварин; вирощування молодняку, в першу чергу, для племінних радгоспів, ферм, колгоспів, державних станцій з племінної роботи та штучного осіменіння; інтенсивне запровадження на племінних заводах, радгоспах і кінних заводах досягнень науки та передового досвіду сільськогосподарського виробництва та ін. [12, арк. 8–12].

Без відкриття І.В. Смирнова було б неможливим розробити теорію і практичні шляхи реалізації великомасштабної селекції в межах породи чисельністю 100 тисяч і більше молочних корів, забезпечуючи при цьому генетичне поліпшення показників продуктивності на 2–5% за покоління. Лише завдяки науковим розробкам ученого налагоджено систему транспортування сперми в будь-яку країну; незалежно від відстані, стало реально можливим втілення індивідуальних якостей видатних плідників у групові, шляхом програмування індивідуальних та групових закріплень окремих плідників за видатними самками всієї породи, незалежно від часу їх реалізації.

Все це забезпечило найбільш інтенсивне використання плідників у селекційному процесі. Так, від окремих бугаїв-поліпшувачів нині одержують десятки і навіть сотні тисяч високопродуктивних потомків. У результаті роль спадковості плідників у генетичному поліпшенні молочних порід великої рогатої худоби сягнула 90–95%, у вівчарстві – 70–80%. Змінилась і система одержання, вирощування, утримання, оцінки та використання плідників. Стало можливим перейти до вищої форми лайнбридингу – вести селекційну роботу на бугаїв-лідерів порід [13]. Таким чином, плідники-поліпшувачі в прямому розумінні стали золотим фондом тваринництва.

Всі дослідження і експерименти вченого були тісно пов'язані із запитом практики. Особливо багато досліджень було присвячено проблемі кратності розбавлення еякуляту сперми плідників, численності активних живчиків у спермодозі. Задовго до розробок європейський учений І.В. Смирнов з'ясував, що їх наднормативна кількість в одній спермодозі, як і недостатня, негативно впливають на ефективність запліднення самок. Це нелегке питання вирішальним чином впливало на обґрунтування стандартів заготівлі спермодоз від плідників впродовж року і за період їх господарського використання, формування генофондових запасів.

Таким чином, завдяки наполегливій праці І.В. Смирнова та його геніальній розробці технології довготривалого зберігання сперми стало можливим наприкінці 50-х – на початку 60-х років минулого століття замість дрібних внутрішньогосподарських пунктів штучного осіменіння, які працювали на нативній спермі, та дрібних районних станцій штучного осіменіння, провести реорганізацію усієї системи

племінної справи у тваринництві, укрупнити станції штучного осіменіння, здійснити концентрацію цінних плідників і їх широкомасштабне використання у штучному осіменінні і селекції. Загалом це дало змогу перейти на якісно новий етап розвитку вітчизняного тваринництва, що ґрунтувався на запровадженні системи великомасштабної селекції.

Список використаних джерел

1. Вінничук Д.В. Класик зоотехнії / Д.В. Вінничук // Науковий подвиг І.В. Смирнова. До 90-річчя від дня народження видатного вченого-біолога. – К. : Аграрна наука, 2001. – С. 39–44.
2. Діденко В.В. Нарис історії Національного аграрного університету (до сторіччя заснування) / Діденко В.В. – К. : Аграрна наука, 1998. – 175 с.
3. Зорин І. Организация племенного дела в скотоводстве Украины / И.Зорин // Молочное и мясное скотоводство. – 1960. – № 8. – С. 25–31.
4. Зубець М.В. Деякі рядки до біографії першовідкривача / М.В. Зубець // Науковий подвиг І.В. Смирнова. До 90-річчя від дня народження видатного вченого-біолога. – К. : Аграрна наука, 2001. – С. 15–17.
5. Історія Харківської державної зооветеринарної академії. 155 років / ред. кол. : В.О. Головка, Ю.Д. Рубан, В.М. Кандиба та ін. – Х., 2006. – 500 с.
6. Киевская опытная станция животноводства “Терезино” / В.М. Дзюбанов, Л.Д. Алексеев, А.С. Артюх и др. – М., 1965. – 247 с.
7. Смирнов И.В. Глубокое охлаждение семени сельскохозяйственных животных / И.В. Смирнов // Журнал общей биологии. – 1950. – № 3. – С. 185–196.
8. Смирнов И.В. Теоретические основы искусственного осеменения в свете современных достижений науки / И.В. Смирнов // Сб. науч. тр. – Тарту, 1960. – С. 205–221.
9. Смирнов И.В. К теории глубокого охлаждения спермы / И.В. Смирнов // Животноводство. – 1974. – № 11. – С. 65–70.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 87.
11. Там само. – Ф. 5022. – Оп. 1. – Спр. 989.
12. Там само. – Ф. 5022. – Оп. 1. – Спр. 728. – 109 арк.
13. Шарапа Г.С. Смирнов Ігор Васильович / Г.С. Шарапа // Історія Інституту розведення і генетики тварин у подіях, фактах, біографіях учених. – Бориспіль, 2012. – С. 294–295.

References

1. Vinnychuk D.V. Klyasyk zootehniyi / D.V. Vinnychuk // Naukovyy podvyh I.V. Smyrnova. Do 90-rihchya vid dnya narodzhennya vydatnoho vchenoho-biolooha. – K. : Ahrarna nauka, 2001. – S. 39–44.
2. Didenko V.V. Narys istoriyi Natsional'noho ahrarnoho univer-sytetu (do storichchya zasnuvannya) / Didenko V.V. – K. : Ahrarna nauka, 1998. – 175 s.
3. Zorin I. Organizacija plemennogo dela v skotovodstve Ukrainy / I.Zorin // Molochnoe i mjasnoe skotovodstvo. – 1960. – № 8. – S. 25–31.
4. Zubets' M.V. Deyaki ryadky do biohrafiiyi pershovidkryvacha / M.V. Zubets' // Naukovyy podvyh I.V. Smyrnova. Do 90-rihchya vid dnya narodzhennya vydatnoho vchenoho-biolooha. – K. : Ahrarna nauka, 2001. – S. 15–17.
5. Istoriya Kharkivsk'oyi derzhavnoyi zooveteryarnoyi akademiyi. 155 rokiv / red. kol. : V.O. Holovko, Yu.D. Ruban, V.M. Kandyba ta in. – Kh., 2006. – 500 s.
6. Kyevs'kaya opitnaya stantsyya zhyvotnovodstva “Terezyno” / V.M. Dzyubanov, L.D. Alekseenko, A.S. Artyukh y dr. – M., 1965. – 247 s.
7. Smirnov I. V. Glubokoe ohlazhdenie semeni sel'skohozjaystvennyh zhyvotnyh / I. V. Smirnov // Zhurnal obshhej biologii. – 1950. – № 3. – S. 185–196.
8. Smyrnov I.V. Teoretycheskiye osnovy yskusstvennoho osemenenyya v svete sovremennikh dostyzhenny nauky / I.V. Smyrnov // Sb. nauch. tr. – Tartu, 1960. – S. 205–221.
9. Smyrnov I.V. K teoryi hlubokoho okhlazhdenyya spermy / I.V. Smyrnov // Zhyvotnovodstvo. – 1974. – № 11. – S. 65–70.
10. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshyhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrain'y. – F. 27. – Op. 9. – Spr. 87.
11. Tam samo. – F. 5022. – Op. 1. – Spr. 989.

12. Tam samo. – F. 5022. – Op. 1. – Spr. 728. – 109 ark.

13. Sharapa H.S. Smyrnov Ihor Vasylovych / H. S. Sharapa // Istoriya Instytutu rozvedennya i henetyky tvaryn u podiayakh, faktakh, biohrafyakh uchenykh. – Boryspil', 2012. – S. 294–295.

Rishko N. N., officer of Chief Command Center of the Armed Forces of Ukraine (Ukraine, Kiev), rishko@ukr.net

Professor I.Smirnov is organizer of domestic breeding work

The author summarizes the contributions of the famous scientist, doctor of biology, professor I.Smirnov in the development of theoretical and methodological foundations of domestic breeding work. The study is based on the use of complex of general scientific, structural and functional, historical methods, as well as a large base of source, which becomes the basis of archival documents. It is proved that by developing of the method long-term preservation of semen of farm animals was reorganized domestic breeding work in animal husbandry, artificial insemination station are enlarged, concentration of producers and their effective use in the selection process are provided. Analysis scientific research scientist was conducted and their place in the large-scale selection in livestock was determined.

Keywords: breeding work, biotechnology of reproduction, artificial insemination, animal husbandry, research work.

Ришко Н. Н., офіцер Головного командного центру Вооруженных Сил Украины (Украина, Киев), rishko@ukr.net

Профессор И. В. Смирнов – организатор отечественного племенного дела

Автором обобщен вклад известного ученого, доктора биологических наук, профессора И.В. Смирнова в разработку теоретических и методологических основ отечественного племенного дела. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также обширной базы источников, основу которой составляют архивные документы. Обосновано, что благодаря разработке метода длительного сохранения спермы сельскохозяйственных животных проведена реорганизация отечественного племенного дела в животноводстве, укрупнены станции искусственного осеменения, обеспечены концентрация ценных производителей и их эффективное использование в селекционном процессе. Приведен анализ научных разработок ученого и определено их место в системе крупномасштабной селекции в животноводстве.

Ключевые слова: племенное дело, биотехнология воспроизводства, искусственное осеменение, животноводство, опытное дело.

* * *

УДК 334.772

Котенко Р. М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ), rskotenko@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА ПОДОРОЖЕЙ НА ПРИКАРПАТТІ ЗА РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ (1970–80-ті рр.)

У 1970–1980-х рр. на Прикарпатті склалися сприятливі умови для розвитку туристично-екскурсійної діяльності. Цьому сприяли загальні зрушення в соціально-економічному розвитку України, пов'язані зі збільшенням вільного часу громадян та реальної заробітної плати і рівня добробуту, що давало змогу за середньомісячну зарплату працівникової придбати путівку, певний відсоток вартості компенсував соціальний фонд. Наявний рівень транспортної інфраструктури був достатнім для туристичного обслуговування, а низькі ціни на пальне позитивно позначалися на вартості послуг перевезення. Рекреантів, що відпочивали за путівками, та самодіяльних туристів з різних областей України та СРСР приваблювали природні умови відпочинку, починаючи від гірських лісистих ландшафтів та помірно-континентального клімату й завершуючи бальнеологічними і фітоціонними ресурсами, що забезпечували як ефективне лікування багатьох захворювань, так і заняття активними видами туризму. За умов панування командно-адміністративної системи віднайдені механізми нарощування туристично-екскурсійної діяльності в краї, хоча посилення застійних явищ у соціально-економічній сфері стали дедалі більше стримувати її розвиток.

Ключові слова: радянський період історії, Прикарпаття, туристично-екскурсійні ресурси, транспортна інфраструктура, природні ресурси.

Постановку проблеми визначаємо у двох площинах – суспільно-практичній та науково-теоретичній. Туризм перетворився на глобальний чинник розвитку цивілізації, що справляє мультиплікативний вплив на всі сфери суспільного життя – економічну, соціальну,

культурну, релігійну, етнонаціональну. В Україні формується державна політика зі створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного продукту, здатного задовольнити потреби громадян щодо оздоровлення, організації дозвілля, задоволення духовних потреб. Важливу роль у розв'язанні цього завдання може відіграти конструктивно-критичний аналіз досвіду радянської доби.

Науково-теоретичний аспект полягає в тому, що саме 70–80-ті роки ХХ ст. становлять безпрецедентний період історії вітчизняного туризму, коли за умов тоталітарного політичного режиму, наростання застійних явищ у соціально-економічній сфері він пережив справжній бум, зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин. Цей феномен заслуговує на спеціальне глибоке вивчення, зокрема й на регіональному рівні, у межах Прикарпаття, яке завдяки потужному рекреаційному потенціалу стало одним з найпривабливіших туристичних районів Країни Рад.

Порушена у статті проблема вивчалася головним чином відносно України та СРСР радянськими і деякими сучасними вченими (В.Бугрій, С.Грибанова, Т.Дьорова, Р.Дьякова, Б.Смельянов, А.Короткова, О.Костюкова, О.Малиновська, Л.Воронкова, В.Касаткін, В.Квартальнов, С.Попович, Т.Сокол, В.Федорченко та ін.). Утім, окреслені та інші чинники актуалізують її осмислення й на локальному рівні, на прикладі Прикарпаття.

Мета статті полягає у визначенні на основі критично-конструктивного аналізу матеріалів статистики та результатів наукових досліджень соціально-економічних передумов розгортання туристично-екскурсійної діяльності на Прикарпатті у 1970–1980-х рр. та актуалізації цього досвіду для розвитку туристичної індустрії в регіоні та всій Україні.

Доробок радянських і сучасних науковців [1; 5; 6; 8, 11–14; 17; 20] дає науково-теоретичну базу для з'ясування факторів розвитку туризму і подорожей в СРСР, Українській РСР і на Прикарпатті за радянського періоду. Пропонуються різні типології цих чинників, які, зокрема, поділяють на “суб'єктивні” й “об'єктивні”, “тимчасові” й “стабільні”, “природознавчі” й “культурологічні” тощо. Найоптимальнішим вважаємо виокремлення чотирьох груп таких факторів: 1) соціально-економічні; 2) власне туристичні (природно-географічні, культурно-історичні); 3) ментальні (культурно-пізнавальні); 4) організаційно-інфраструктурні. Попри ієрархічну супідрядність, вони перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємозалежності. Їхні загальносоюзні та республіканські показники типово і специфічно проявлялися на регіональному рівні.

Визначальною передумовою розвитку туристично-екскурсійної діяльності стали зрушення в соціально-економічній сфері. Хоча радянська статистика зазвичай перебільшувала масштаби “успіхів” та “досягнень” соціалістичного будівництва, наявні дані все-таки дозволяють відтворити наближену до реалій картину та з'ясувати основні тенденції, що створювали сприятливе підґрунтя для подорожей з культурно-пізнавальною метою. Зауважмо, що поступ туризму в зарубіжних країнах супроводжувався подібними процесами і явищами, однак нашому випадку враховуємо ту обставину,